

Het probleem DRIES in de Middeleeuwse Landbouw in Vlaanderen.

door

JAN BOON

Een van de meest intrigerende termen in de middelnederlandse teksten is wel het woordje *dries*. Dit woord heeft bij de filologen reeds zeer veel stof doen opwaaien¹. De meest recente artikels over dit onderwerp zijn van de hand van Jan Lindemans en M. Gysseling, die gepoogd hebben de etymologie van het woord te reconstrueren en die ook nagegaan hebben welke betekenissen dit woord gehad heeft. Volgens J. Lindemans zou de oudste betekenis die geweest zijn van *rustend land*². Ook M. Gysseling wijst op die betekenis³. Over het verband van het woordje *dries* met *drie* zijn beide geleerden het met elkaar nog niet eens. Dr. M. Gysseling wees er op dat een *uitgebreid historisch onderzoek dus nodig wordt om de gang van zaken vast te stellen*⁴. J. Lindemans citeerde het werk van P. Lindemans: *Geschiedenis van de Landbouw in België*, waarin op verscheidene plaatsen over *dries* wordt gesproken⁵. De teksten die in dit werk aangehaald worden zouden afdoende bewijzen leveren ten voordele van de prioriteit van de betekenis van *driejarig rustend derde gedeelte van het winnende land*⁶. Inderdaad, P. Lindemans spreekt in zijn *Geschiedenis van de Landbouw* over het zgn. *driesbedrijf*⁷.

Dit *driesbedrijf* is een bedrijf waarin het vee geen woest *veld* noch een vaste eusel beweidt⁸, maar een *dries*⁹. De *dries* is een deel van het winnende land dat gedurende een bepaalde tijd als vogelweide blijft liggen, om daarna terug omgezet te worden tot labeurland¹⁰. Het bestaan van het *driesbedrijf* wordt gerechtvaardigd door de betekenis van het woordje *dries*, dat door J. Lindemans werd besproken in 1951¹¹.

(1) Zie de artikels van J. Lindemans: *Het probleem dries*, in Mededelingen van de vereniging voor Naamkunde te Leuven, XXVII, 1951, pp. 15-24; J. Lindemans: *Nogmaals het probleem dries*, *ibid.*, XXVIII, 1952, pp. 89-90; M. Gysseling: *Etymologie van driesch*, *ibid.*, XXVIII, 1952, pp. 49-51.

(2) J. Lindemans: *Het probleem dries*, pag. 20.

(3) M. Gysseling: *Etymologie van driesch*, pag. 50.

(4) *Ibidem*.

(5) P. Lindemans: *Geschiedenis van de Landbouw in België*, 2 dln., Antwerpen, 1952, dl. I, pp. 28-29, 83-84, 94.

(6) J. Lindemans: *Nogmaals het probleem dries*, pag. 89.

(7) P. Lindemans: *o.c.*, I, pp. 28 e.v.

(8) Eusels of ettingen zij natuurlijke weiden van mindere hoedanigheid. Vgl. P. Lindemans schijnen in de late middeleeuwens reeds vele eusels kunstmatig begraaude weiden te zijn voor het melkvee (*o.c.*, pag. 27).

(9) P. Lindemans: *o.c.*, I, pag. 28.

(10) *Ibidem*.

(11) J. Lindemans: *Het probleem dries*, pp. 15-24.

De bronnen die door P. Lindemans worden gebruikt zijn vooral de pachtcontracten. Het belang van de pachtcontracten als bron voor de kennis van de landbouw moet hier niet meer onderstreept worden. De pachtcontracten die door Lindemans worden geciteerd in verband met het *driesstelsel* zijn voor het overgrote deel afkomstig uit de registers van de Schepenen van de Keure van Gent¹² en hebben betrekking op landbouwwitbatingen gelegen in verscheidene gemeenten van het huidige Oost-Vlaanderen in de 14e en 15e eeuwen. De bewijsplaatsen die door Lindemans gebruikt worden hebben we in een tabel chronologisch bijeengebracht en op een kaartje aanschouwelijk voorgesteld. Daarnaast werden ook enkele teksten opgenomen waarin het woordje *dries* voorkomt. We zullen de bewijsplaatsen door Lindemans vermeld in chronologische volgorde bestuderen en nagaan of er al dan niet van een *driesstelsel* sprake kan zijn.

— „Gegninga thriusca”¹³. Deze *dries* maakt deel uit van de *mensa fratrum* van de Sint-Pietersabdij te Gent. Het is niet mogelijk geweest deze plaats te situeren, maar men neemt aan dat ze in de omgeving van Zulte moet gelegen zijn¹⁴. Deze „Gegninga thriusca” staat naast andere stukken akkerland vermeld en we menen dat de interpretatie die Lindemans geeft verkeerd is¹⁵. Hij neemt aan dat de grond „Gegninga thriusca” genaamd, met 5 mud graan mag bezaaid worden. O.i. duidt deze Gegninga thriusca een plaats aan waarin een *terra arabilis* ligt die met 5 mud kan bezaaid worden, m.a.w. de oppervlakte van de „thriusca” is groter dan die van de bedoelde akker¹⁶. Of er van een *systeem* kan gesproken worden is uit deze schaarse gegevens niet uit te maken; we menen dat het hier om een toponiem gaat.

— Meierijregeling van Crombrugge¹⁷. De meierij Crombrugge was voor een groot deel gelegen op het grondgebied Merelbeke¹⁸ en was in het bezit

(12) We hebben gelegenheid gehad deze registers van de schepenen van de Keure nader te bestuderen voor onze licentiaatsverhandeling *Aspecten van de landbouw in het graafschap Vlaanderen van het laatste kwart van de XIVe eeuw tot het einde van de XVe eeuw* in 1964 voorgelegd o.l.v. Prof. dr. A.E. Verhulst aan de faculteit L. & W. van de RUG.

Het is ons toen reeds duidelijk geworden dat aan het *driesstelsel* overdreven waarde werd gehecht in de literatuur van de landbouwgeschiedenis, maar het ontbrak ons aan tijd dit probleem van naderbij te onderzoeken.

(13) M. Gysseling - A.C.F. Koch: *Diplomatica belgica ante annum millesimum centesimum scripta*, Tongeren, 1950, I, pag. 132.

(14) M. Gysseling: *Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226)*, 2 dln., Tongeren, 1960, I, pag. 391.

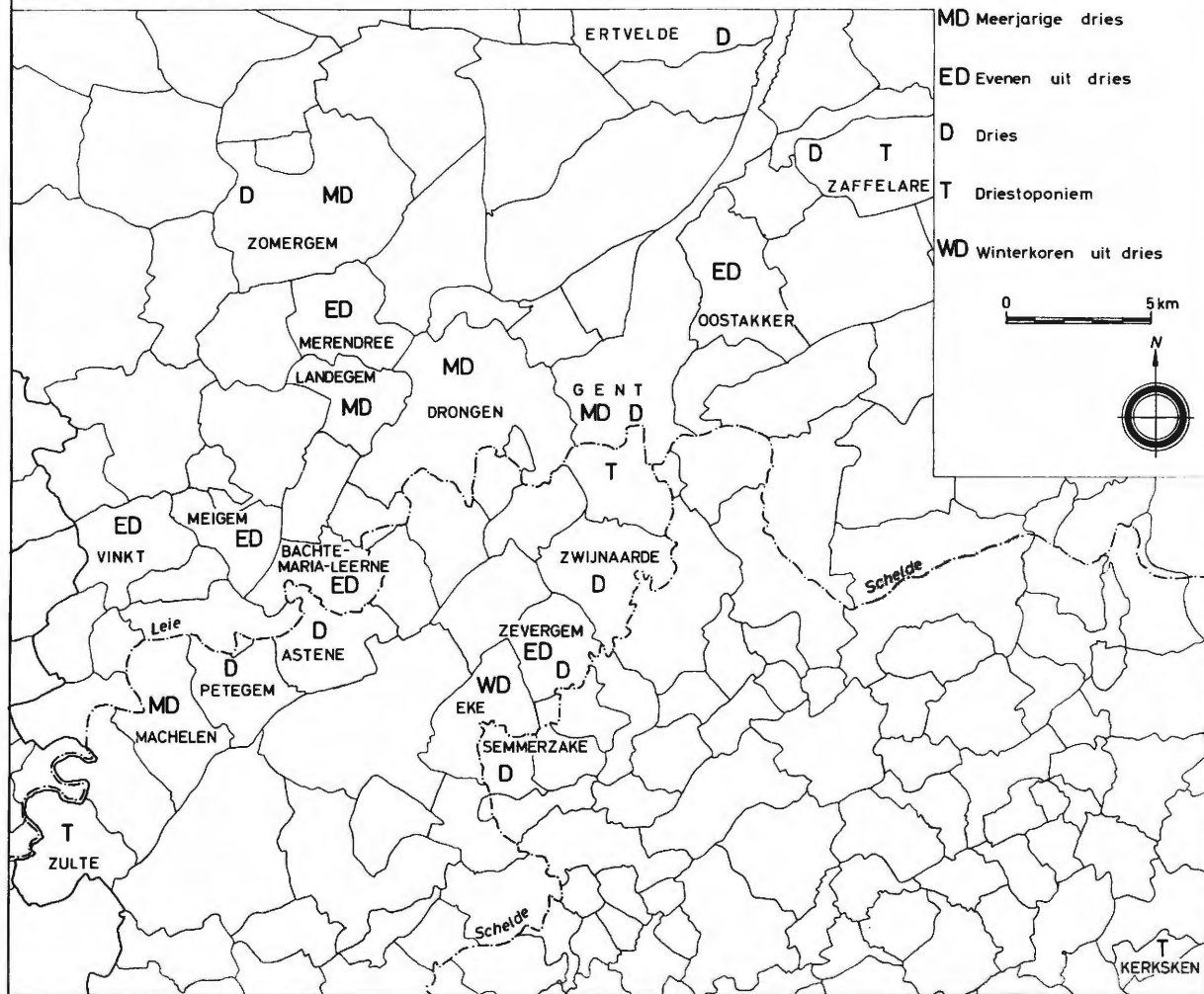
(15) Lindemans, *Landbouw*, I, pag. 28.

(16) *VUulbertus dedit ad mensa fratrum in pago Curtricine seu Tornacine super fluvio Legia, de terra arabile in Uuipinga accara ubi potest seminare modios III, in Geninga thriusca modios V, et in alio loco I et dimidio, et in Loa I, et in pratello...*

(17) K.L. Diericx: *Het Gends Charter Boekje*, Gent, 1821, pp. 74-75, en A. Vanlokeren: *Chartes et documents de l'abbaye de Saint-Pierre au Mont-Blandin à Gand*, 2 dln. Gent, 1868-1871, I, nr. 843, pp. 367-368 geven de Franse tekst; A. Fayen: *Liber traditionis Sancti Petri Blandiniensis*, Gent, 1906, pp. 223-227, geeft de Latijnse tekst. Het tot stand komen van deze tekst wordt geplaatst in de periode 1244-1274.

(18) Merelbeke: arr. Gent, Kant. Oosterzele.

BESTUDEERDE DRIESTEKSTEN 14e en 15e eeuw

van de Sint-Pietersabdij te Gent. Allerlei usurpaties hadden de abdij gedwongen met de meiers tot een minnelijke schikking over te gaan¹⁹, zo ook met de meier van Crombrugge. De overeenkomst werd op schrift gesteld en omvat een groot deel van bepalingen die op de landbouwuitbating betrekking hebben. Een van die bepalingen bracht Lindemans er toe te besluiten dat het *driesbedrijf* in Vlaanderen zeer oud moest zijn. Bij nader onderzoek van de tekst komt aan het licht dat het hier gaat om een weide die moet beploegd worden — de Latijnse en Franse teksten spreken resp. over *prati arabilis* en *prez arable* — waarvan de helft zal verbouwd en bezaaid worden door de *hospites* van de *curtis* gedurende drie opeenvolgende jaren, de andere helft zal drie jaar onverbouwd blijven liggen als weide voor het vee. Daarna zal ze in labeurland omgezet worden om tijdens de volgende drie jaar verbouwd te worden²⁰. Lindemans ging uit van een drieslagstelsel op de 3 b. akkerland met de opeenvolging van winterkoren, zomerkoren en braak, zoals dit in het zgn. *driesstelsel* wordt toegepast²¹. Daarvan wordt in de tekst geen gewag gemaakt, hoewel op andere plaatsen in de meierijregeling zeer nauwkeurige richtlijnen worden gegeven wat verbouwing en bezaaiing betreft. We menen hier te doen te hebben met een soort tweeslagstelsel, waarbij de grond drie opeenvolgende jaren bezaaid wordt en drie jaar rust en door het grazende vee kan bemest worden²².

— Gent, Goed ter Lake. Dit bedrijf, nabij de Schelde gelegen buiten Gent in de Sint-Pietersparochie, had een oppervlakte van 21 b. Het is in

(19) W. Braeckman: *De moeilijkheden van de Benedictijnerabdijen in de late middeleeuwen: de Sint-Pietersabdij te Gent (ca. 1150-ca. 1281)* in *Handel. der Maatsch. Gesch. Oudh. Gent, Nieuwe reeks*, dl. XVII, 1963, pp. 41-42.

(20) Latijnse tekst: ... *De sex banoriis prati arabilis pertinentibus ad curtem ita erit quod medietas istorum sex bonariorum tribus annis continuus per hospites curtis debet excoli et seminari semine abbatis et conventus; reliqua vero medietas debet relinqui inculta ad pascua bestiarum curtis, et sic de tribus annis in tres annos alterius vicibus...*

Franse tekst: ... *de six boniers de prez arable pertenans à le court, sera il ensi que le moytiers de ces six boniers doivent estre colturei par trois ans ensuivans continument par les hostes de le court, et de le semenche li abbez et li couvent; l'autre moitié doit on laisier gesir sans coltiver, pour pasture as bestes de le court; et en tel maniere doit on les six boniers de pres devant dis de trois ans en trois ans changer en pasture et en terre arable...*

(21) Lindemans, (*Landbouw*, I pp. 31, 33, 36 en 37) geeft schematische voorstellingen van de vruchtrotatie op driesbedrijven. De delen die niet in dries liggen volgen de rotatie van het drieslagstelsel.

(22) Zie F.L. Ganshof: *Le domaine gantois de l'abbaye de Saint-Pierre au Mont-Blandin à l'époque carolingienne*, RBPB, 26 (2), 1948, pp. 1021-1041. Op pag. 1030 wordt gewezen op het bestaan van een grond van 4 Ha uit de reserve van de St.-Pietersabdij te Gent waar elke drie jaar 15 mud evenen kan gezaaid worden; de grond ligt dus blijkbaar twee jaar braak of wordt als weide gebruikt. Een zekere overeenkomst met de 6 b. *prati arabilis* in Crombrugge is wel te trekken. Het is goed mogelijk dat deze 6 b. vroeger ook een dergelijk systeem van verbouwing kenden, maar dat door een grotere veestapel de mogelijkheid bestond beter te bemesten en verschillende jaren na elkaar eenzelfde gewas te kweken. Een andere overeenkomst ligt hierin dat de 4 Ha van het Gentse domein buiten de kouters liggen, ook de 6 b. te Crombrugge liggen helemaal buiten de *culturae* die het drieslagstelsel volgden.

particulier bezit en wordt voor de duur van zes jaar verpacht²³. Het is een bedrijf waarop de landbouwtechniek zeer progressistisch wordt toegepast. In de lating wordt o.m. gesproken van koren na gerst en evenen na rapen (wsch. rapen na stoppelbraak). Lindemans haalt dan een tekst aan uit dit contract, waaruit zou blijken dat het hier om een *driesbedrijf* gaat, nl.: *de nieuwe mersch van evenstoppelen ghers te mayene*²⁴. Dit citaat komt in het pachtcontract niet voor en heeft als bewijspplaats voor het bestaan van een *driesbedrijf* niet de minste waarde.

— Ledeberg²⁵, Goed te Lede. Deze uitbating is gelegen nabij de stad Gent en bestaat uit twee onderscheiden delen: het pachthof *staende ende ghelegghen buten der Hoyen*, 7 b. groot, en een *plaetse van herven* in de nabijheid van het goed ter Mere, met een oppervlakte van 12 b. waarvan 5 b. winnend land²⁶. Het bewijs dat het om een *driesbedrijf* gaat leidt Lindemans af uit het feit dat slechts 5 b. winnend land vermeld worden en de rest ettingen zijn²⁷. Maar enkele regels verder in het contract staat te lezen dat de pachter moet laten *4 b. lands bezaedt met rogghe in braken ende wel ghemest ende al dander in roggbestoppelen, in evenstoppelen ende in weeden*. De pacht gaat in en eindigt op 11 november (te Sente Martinsmesse), vandaar dat buiten het winterkoren, dat toen reeds gezaaid was, geen andere bezaaiing op het goed aanwezig is en dus ook niet in de lating kan vermeld worden. Het zomerzaad wordt pas na de winter gezaaid, d.i. wanneer een andere pachter op het bedrijf gekomen is. De tekst, die op het eerste gezicht wel wat duister schijnt, is door Lindemans verkeerd geïnterpreteerd geworden.

— Lemberge²⁸, Goed te Cootere. Van de 53 b. die het goed omvatte zijn er 40 b. in de lating vermeld²⁹. Lindemans veronderstelde dat de overige 13 b. a priori *dries* zijn, omdat er niets over vermeld wordt³⁰. We weten in dit geval dat aan deze uitbating nog weide, bos en een vijver verbonden zijn, en dat bepaalde stukken broekland op het bedrijf horen.

— Astene³¹, Goed, 39 b.³². In het pachtcontract is een clausule opgenomen waarin geëist wordt dat de pachter het goed zal *ploeging maken*, m.a.w. het land ligt verwilderd en moet terug in kultuurland ofgezet worden³³. Lindemans beweert dat al die bedrijven waar land moet geroid

(23) SAG. 301, 3, f° 53 r° — 4 mei 1369.

(24) Lindemans, *Landbouw*, I, pag. 82, noot 27.

(25) Ledeberg, arr. Gent, kant. Ledeberg.

(26) SAG., 301, 4, f° 5 r°, 24 september 1372. Door Lindemans (*Landbouw*, I, pag. 83, noot 32) werd dit bedrijf verkeerd gesitueerd te Lede bij Aalst.

(27) ... 12 b. waer of dat de 5 b. sijn winnende lant ende al dander beet...

(28) Lemberge, arr. Gent, kant. Oosterzele.

(29) SAG. 301, 5, II f° 37 v° — 17 mei 1376.

(30) Zie deze bewering bij Lindemans, *Landbouw*, I, pag. 82, noot 32 onder B en C — Op deze wijze kan elke bedrijfsoppervlakte waarvan in de pachcontracten niet gesproken wordt, als *dries* beschouwd worden.

(31) Astene: arr. Gent, kant. Deinze.

(32) SAG. 301, 13, f° 68 v° — 3 juni 1391.

(33) J. Boon: *De Landbouweconomie en de Pacht in Vlaanderen tijdens de late middeleeuwen: enkele peilingen*, in Handel. Maatsch. Gesch. Oudh. te Gent, Nieuwe reeks, dl. 18, 1964, pp. 19-29. Op pp. 21-23 wordt de betekenis van het roden en ploeging maken in de pachcontracten uiteengezet.

worden en waar de pachter ploeging moet maken *driesbedrijven* zijn ³⁴. Deze clausule bewijst enkel dat er toen pachters gevonden werden om verlaten hoeven na een crisisperiode terug in pacht te nemen en de grond te bewerken.

— Drongen ³⁵, Goed ter Kapellen, 16 b. De lating eist dat de pachter 11 gemet winterkoren op het goed zal laten, d.i. ongeveer 1/5 van het ganse bedrijf. Al de *beelke* die achter de hoeve liggen moet hij tweejarige *dries* laten en de *beelke* in de Brouw zal hij in eenjarige *dries* laten. Het feit echter dat over zomerkoren niet wordt gesproken wil nog niet zeggen dat er geen gekweekt werd. Bij de 9 gemeten winterkoren moeten nog minstens 7 gemeten zomerkoren gevoegd worden, want van de 9 gemeten winterkoren worden 7 gemeten in braak gezaaid, dus grond die vóór de braak in zomerkoren had gelegen ³⁶. Blijven dus nog ca. 3/5 bedrijfsoppervlakte onbekend, waarvan de reeds genoemde bilken in *dries* liggen ³⁷.

— Eke ³⁸, Goed ten Bosse. Het goed had een oppervlakte van 36 b. ³⁹, en bestond uit winnend land, meersen en weiden en wsch. ook vijvers. Door samentelling van de oppervlakte van de percelen die in de lating opgesomd worden komen we tot een oppervlakte van ongeveer 26 b. winnend land. Daaronder komen 4 b. 1 gemet winterkoren voor die gewonnen zijn *uit dries* en dan 5 b. braak die ook *uit dries* gewonnen zijn, maar die gelegen zijn in de woestine, waarschijnlijk de heide Tout y Faut, waarvan een bepaald gedeelte bij het bedrijf hoorde ⁴⁰. Het is mogelijk dat de 5 b. die gewonnen zijn uit iets dat *dries* genoemd wordt, het jaar nadien met winterkoren zullen bezaaid worden. De oppervlakte van het winterkoren bedraagt 4 b. 1 gemet die gewonnen zijn *uit dries* met *viere voren ende een alve*. Deze vier voren zijn het aantal beploegingen dat op de braak verricht werd wanneer er winterkoren gezaaid moest worden ⁴¹. De 5 b. braak en de 4 b. 1 gemet winterkoren komen qua oppervlakte overeen. O.i. zijn de 4 b. 1 gemet winterkoren gezaaid in de braak die op de *dries* volgde; de *halve voor* kunnen we niet verklaren ⁴². We weten nu toch al dat de zgn. *kunstmatige weide* die de *dries* in het *Vlaanderse driesbedrijf* zou zijn niet zo kunstmatig is als Lindemans wil doen geloven ⁴³. De braak *uit dries* ligt in de woestine van het goed.

— Kerksken ⁴⁴, Goed te Storme, 23 b. ⁴⁵. Hier gaat het om een bedrijf waarop het klassieke *dries*slagstelsel wordt toegepast met enkele inbreuken

(34) Lindemans : *Landbouw*, I, pp. 35 en 82, noot 30.

(35) Drongen, arr. Gent, kant. Gent III.

(36) SAG. 301, 15, f° 36 v° — 9 februari 1398 n.s.

(37) Bilken : omsloten weide, omheind park, ook weide door water omringd (Verwijs & Verdam, *Mdlnlnds Wdnb*. I, 1476).

(38) Eke : arr. Gent, kant. Nazareth.

(39) SAG. 301, 18, f° 53 v° — 15 juni 1405.

(40) *Ibidem*.

(41) Lindemans : *Landbouw*, I, pp. 133-137.

(42) We kunnen niet uitmaken of de helft van de oppervlakte geploegd is met een vijfde voor, dan wel of de tekst iets te maken had met ploegdiepte.

(43) Lindemans, *Landbouw*, I, pp. 29 en 34.

(44) Kerksken : arr. Aalst, kant. Herzele.

(45) SAG. 301, 18, II f° 45 r° — 5 maart 1406.

die representatief zijn voor de nieuwe methoden in landbouw: op de braak worden lijnzaad en bonen gekweekt ⁴⁶. Door Lindemans aangehaald als voorbeeld van een *driesbedrijf* ⁴⁷ menen we dit niet als zodanig te mogen aanvaarden, het is uit de tekst duidelijk dat de *dries* hier een toponiem is ⁴⁸.

— Hillegem ⁴⁹, Goed de meierij, 26 b. ⁵⁰. Lindemans noemde dit goed een *driesbedrijf*, zich steunend op het gersland en de meersen die hij ook als *dries* beschouwt ⁵¹. In de tekst komt het woord *dries* niet voor.

— Kerksken, Goed, 5 b. ⁵². Hier gaat het terug op een toponiem en niet om iets dat in *dries* ligt ⁵³.

— Lovendegem ⁵⁴, Goed in de Brede Straat, 15 b. ⁵⁵. Het winnend land omvat 3 b. winterkoren, 1 b. 1 gemet evenen en ongeveer 1 b. tweejarige braak wat neerkomt op 5 b. 1 gemet winnend land en zeker 6 b. meers ⁵⁶. Weer vinden we bij Lindemans deze 6 b. en de andere 4 b. waarover in de tekst geen nadere gegevens geschiktbaar zijn als *dries* geklasseerd ⁵⁷. Gezien de grote zuivelopbrengsten die te leveren zijn veronderstellen we dat het hier gaat om een veeteeltbedrijf ⁵⁸.

— Lochristi ⁵⁹, Goed, 15 b. ⁶⁰. Hier wordt rogge gezaaid in iets dat men meers noemt maar er is geen spraak van *dries* ⁶¹. Ook wordt hier een tweejarige braak ingeschakeld waar winterkoren moet gezaaid worden ⁶².

— Nazareth ⁶³, Goed sRieken, 60 tot 70 b. ⁶⁴. In het pachtcontract komt het woord *dries* niet voor. Nochtans maakt Lindemans er een *driesbedrijf* van ⁶⁵, omdat het moet gerood worden ⁶⁶. We maken hier dezelfde bemerking als voor Astene ⁶⁷.

(46) ... ende ter braken in den driesch een alster liinsaets ende een alster boenen...

(47) Lindemans: *Landbouw*, I, pag. 83.

(48) Cfr. noot (46) en ook ... slant an den driesch ter beke an de zide ter Putte-waert ende...

(49) Hillegem: arr. Aalst, kant. Zottegem.

(50) SAG. 301, 19, f° 52 v° — 4 juni 1407.

(51) Lindemans: *Landbouw*, I, pag. 83, noot 32, a).

(52) SAG. 301, 19, II f° 75 f° — 13 januari 1408.

(53) ... it. den driesch brake liggende van evenstoppelen...

(54) Lovendegem: arr. Gent, kant. Zomergem.

(55) SAG. 301, 20, f° 84 v° — 26 juni 1410.

(56) ... it. 700 r. van 2 jaren brake in de 6 b. die men eedt Miers... In de beschrijving wordt gezegd: ... groet zijnde in lande ende in merssche 15 b. lettelt min of meer...

(57) Lindemans: *Landbouw*, I, pag. 84, noot 36.

(58) ... 24 steene boteren, 800 eyere ... te betaelne altemet dats Heinric begberen sal ende also hijt metten pachters overeen ghecommen heeft...

(59) Lochristi: arr. Gent, kant. Lochristi.

(60) SAG. 301, 21, f° 4 v° — 26 september 1410.

(61) ... it. moet de pachter besaet laten een stic lants dat men heet den merscb met rogge uteghedaen 800 r. die scosters waren sal hij laten in mesrechte

(62) ... it. sal de pachter de vier g. lants daer scoeren use gaet laten tsinen afscheedene van twee jaren brake waer af hij den bou ghead heeft

(63) Nazareth: arr. Gent, kant. Nazareth.

(64) SAG. 301, 21, f° 55 r° — 6 februari 1411.

(65) Lindemans: *Landbouw*, I, pp. 82 (noot 30), en 25.

(66) ... ende hij sal winnende lant van desen goede maken plouchginghe binnen sine npachte, dies saelt Jan doen roeden daers noet es

(67) Cfr. supra, noot 33, pag. (4).

— Evergem⁶⁸, Goed ten Hulle, 29 b.⁶⁹. Ook hier komt in de tekst van het contract het woordje *dries* niet voor. Een van de bepalingen in de lating verbiedt de pachter maameers of weide om te doen gedurende de laatste jaren van de pacht. Dit staat dan wel sterk in tegenstelling met hetgeen Lindemans beweert, nl. dat de eigenaars reageerden tegen het feit dat de pachters het bouwland te lang *dries* lieten liggen⁷⁰. Hij stelt ook de maameersen en weide gelijk aan *dries*⁷¹.

— Oostakker⁷², Goed te Wintel, 22 b.⁷³. De lating geeft 4 b. koren gemest op, dus in de braak, 2 b. evenen uit *dries* en 5 b. evenen uit mestrecht, in totaal 11 b. waarvan de bezaaiing bekend is. Volgens Lindemans ligt ook de rest (nog 11 b.) in *dries*⁷⁴, hoewel in het contract over deze 11 b. geen gegevens vermeld worden.

— Gent, Goed te Vaarnewijk, 27 b.⁷⁵. In de lating worden 15 b. winnend land omschreven, die aan de pachter bij zijn aankomst worden overgegeven. Verder wordt nog gesproken van een stuk land dat vier jaar *dries* gelegen heeft⁷⁶. Duidelijk ook wordt in de tekst onderscheid gemaakt tussen *dries* en weide.

— Petegem (Deinze)⁷⁷, Goed te Reibroek, 42 tot 43 b.⁷⁸. Voor dit bedrijf moeten we dezelfde opmerking maken als voor het goed te Cootere te Lemberge en voor Nazareth⁷⁹. De oppervlakte waarover in de lating niet gesproken wordt, wordt doodeenvoudig als *dries* beschouwd⁸⁰.

— Merendree⁸¹, Goed, 28 b.⁸². 14 % van de bedrijfsoppervlakte liggen in winterkoren, 8,4 % in evenen en 4,9 % braak. 72,7 % zijn dus onbekend. Een stuk grond wordt met evenen bezaaid nadat het gescheurd is van braak; een ander wordt met evenen bezaaid nadat het gescheurd is van *dries*⁸³. Beide percelen staan in tegenstelling tot twee andere stukken, bezaaid met evenen na tarwe uit braak. Er is een verschil tussen dit ene perceel dat evenen ontvangt na gescheurd te zijn van braak en de braak waarin het winterkoren wordt gezaaid⁸⁴. De braak waarin het winterkoren ge-

(68) Evergem, arr. Gent, kant. Evergem.

(69) SAG. 301, 21, f° 74 r° — 12 juni 1411.

(70) Lindemans: *Landbouw*, I, pag. 35.

(71) Idem, pp. 34 en 82, noot 27.

(72) Oostakker: arr. Gent, kant. Evergem.

(73) RAG. St.-Baafs, Charters, 4 april 1412/1413.

(74) Lindemans: *Landbouw*, I, pag. 84, noot 36.

(75) SAG. 301, 22, II f° 89 v° — 20 oktober 1412.

(76) ... *tsic lands dat leecht an de vors. zeventien ondert een ende twintich roeden lands die ghewonnen siin ende besaedt van braken ende dat daer strect tote an de porte van den herven van den vors. goede driesch van vier jaren gherust. Item den beelc van der poerten toter straten bij Pieters van der Crusen al gherust van twee jaren. Ende al dander land onghebedt vrij van weeden*

(77) Petegem (D.): arr. Gent, kant. Deinze.

(78) SAG. 301, 22, f° 100 r° — 2 juni 1413.

(79) Cfr. supra, noten 31 en 68, pp. (4) en (7).

(80) Lindemans: *Landbouw*, I, pag. 83 noot 32, B en C.

(81) Merendree: arr. Gent, kant. Zomergem.

(82) SAG. 301, 23, II f° 136 r° — 19 juni 1416.

(83) ... *It. Lievins ghemet van braken ghescuert. It. voer den zwarten pael hondert ende zeven roeden ghescuert van driessche...*

(84) ... *ende al dander bovenghescreven es ghewonnen wel van braken ende wel ghemest ende wel besaedt...*

zaaid wordt heeft vier voren ontvangen en wordt goed gemest⁸⁵. Deze braak waarin de evenen worden gezaaid is geen stoppelbraak⁸⁶, zoals de twee voorgaande percelen die met evenen bezaaid zijn⁸⁷. Er moet in dit geval een grote gelijkenis bestaan tussen *dries* en braak.

— Bachte-Maria-Leerne⁸⁸. Dit bedrijf is waarschijnlijk op veeteelt afgestemd gezien de leveringen van de kazen waartoe de pachter verplicht is. De oppervlakte van het bedrijf is onbekend. We vinden hier het drieslagstelsel toegepast met voor wat het zomerkoren betreft een tegenstelling tussen *evenen ghewonnen met tweeen voren en besaedt met evenen ende ghewonnen van driesche met eere vore*. De evenen gewonnen met twee voren zijn gezaaid in grond die het jaar voordien winterkoren had ontvangen, de evenen gewonnen met een voor worden gezaaid in grond die voordien *dries* lag.

— Petegem (Deinze), Goed te Stocstuerme, 52 b.⁸⁹ Op dit bedrijf wordt het drieslagstelsel toegepast, en de drie bezaaiingen zijn ongeveer gelijk in oppervlakte: 6b. of iets meer in winterkoren (tarwe en rogge), 7 b. in evenen en 6 b. braak. Toch komt er een bepaling in voor die zeer eigenaardig is: *ende sij moghen besaeyen twee vromen in een mes ende terde jare brake of driesch laten*. Ligt hier de oplossing voor het probleem? Is de *dries* hetzelfde als braak of heeft de pachter de keuze zijn grond braak of *dries* te laten, m.a.w. al dan niet het rustend gedeelte van de grond met de vier beploegingen te verzorgen⁹⁰.

— Nazareth, Goed ter Galeiden, 32 b.⁹¹. De lating verschaft slechts gegevens over ca. 16 b. De rest ligt in *dries*, althans volgens Lindemans⁹².

— Zwijnaarde⁹³, Goed te Hondeleede, 25 b.⁹⁴. In deze tekst komt volgende bepaling voor: *it. den saymersch sal de pachtere laten deene heelt gherust van 2 jaren ende dander heelt van evenstoppelen*. Hoe groot deze zaaimeers is weten we niet. Wel weten we dat het een stuk grond is die vroeger meers was en die nu bezaaid wordt, en wel eens om de drie jaar. Het begrip meers blijft nog voortleven in deze benaming, hoewel een regelmatige bezaaiing blijft bestaan. We wijzen op de grote gelijkenis met de reeds vermelde grond van de reserve der Sint-Pietersabdij te Gent⁹⁵. Het betreft hier wel een identiek geval.

— Astene, Deurle, Goed⁹⁶. In dit contract worden drie percelen opge-

(85) Cfr. supra, pag. (5) noot 41.

(86) Stoppelbraak: onder stoppelbraak verstaan we het braakliggen van de grond tussen oogst en eerste beploeging, wanneer de stoppels nog niet ondergeploegd zijn.

(87) ... *It. de besaehede van der evenen: eerst huusbacker in tarustoppelen van braken vier ghemete. Item den mierbeelc groet een ghemet ende 7 roeden oec van braken in tarustoppelen...*

(88) Bachte-Maria-Leerne: arr. Gent, kant. Deinze. — SAG. 301, 24, f° 48 r° — 8 januari 1417 n.s. — De oppervlakte van dit bedrijf is niet gekend.

(89) SAG. 301, 24, f° 112 v° — 9 juli 1417.

(90) Cfr. pag. (5), noot 41.

(91) SAG. 301, 26, II, f° 30 r° — 3 januari 1422 n.s.

(92) Lindemans: *Landbouw*, I, pp. 82-83.

(93) Zwijnaarde: arr. Gent, kant. Nazareth.

(94) SAG. 301, 27, II, f° 87 v° — 27 mei 1424.

(95) Cfr. pag. (3), noot 22.

(96) SAG. 301, 28, II, f° 106 v° — 15 april 1426.

somd met hun oppervlakte en dan volgt: *ende al dander lant en mach bij niet veransanden*⁹⁷ *ende houden devenlant ende de driessche evenverre dat loyalen pachte toebehoort*. We veronderstellen dat de drie met hun oppervlakte genoemde percelen met winterkoren bezaaid werden, voor het zomerkoren en de braak gaat het hier om evenen en *dries*. Is *dries* dan synoniem van braak, zoals we ons ook afvroegen voor het Goed te Stocstuerme in Petegem⁹⁸?

— Vinkt⁹⁹, Goed ter Borch, 35 b.¹⁰⁰. De lating somt 4 b. braakkoren op, gelegen op de kouter, 4 b. evenen in vette, d.w.z. gemest, en 10 gemeten braak, met 1 b. evenen in *driessche*¹⁰¹. Er worden even grote stukken (4 b.) geëist in winterkoren en evenen, de braak bedraagt slechts $3\frac{1}{2}$ b. dus iets minder. De betekenis van *dries* kunnen we op het eerste gezicht niet uitmaken.

— Zwijnaarde, Goed te Zwijnaarde¹⁰². In de lating worden drie stukken grond vermeld die in *dries* moeten gelaten worden: *de haumersch driesch van 1 jare gherust, It. den brouc ende de scraghe van 2 jaren driech*. *Dries* duidt een bepaalde eigenschap aan van de voornoemde meers, broek en de Scraghe. Meers en broek zijn vochtige gronden, zodat het nodig was voor een goede afwatering te zorgen om deze gronden droog te houden¹⁰³. Er is dus wel degelijk een onderscheid tussen meers, broek en *dries*, wat het tegengestelde is van hetgeen Lindemans beweert¹⁰⁴.

— Nazareth, Goed te Scheldeveld, 100 b.; goed te Magheret, 10 b.; goed ter Venne, 15 b.¹⁰⁵. Oorspronkelijk werden deze drie bedrijven afzonderlijk in pacht gegeven, hier zijn ze samen verpacht. Onder de betalingen die de pachter verschuldigd is komen twee pond verse boter voor in de week, wat neerkomt op ca. 0,86 kg¹⁰⁶. Van de 100 b. op het Goed te Scheldeveld zijn er 43 b. gekend, de overige 57 b. zijn waarschijnlijk

(97) F. de Tollenaere: *Veranzaden: een woord uit de oude landbouw*, in Tijdschr. voor Nederl. Taal- en Letterkunde, dl. LXXVII, aflevering 1-2, 1959, pp. 33-58. Vooral pp. 36-38 en de bewijspplaatsen op pp. 38-41.

Veranzaden: gepacht land bebouwen op een manier die in strijd is met de vaste vruchtomloop in het drieslagstelsel; (het) schenden, uitputten door inbreuk te maken op de vaste vruchtomloop. De inbreuk op de vaste vruchtomloop kan bestaan in het verbouwen van andere gewassen dan die of van meer gewassen waartoe men krachtens het pachtcontract de zgn. „loyale pacht” gemachtigd is.

(98) Cfr. supra, pag. (8).

(99) Vinkt: arr. Gent, kant. Deinze.

(100) SAG. 301, 29, II, f° 45 v° — 28 december 1427.

(101) „... 4 b. ende 42 r. besaedt met corne in braken ghemest up de noortzide van den coutren, wel bedricht ende ghewonnen ghelijc zinen ghebueren. It. 4 b. met evenen in vediten wel ghewonnen ooc ghelijc zinen ghebueren, 1 b. met evenen in driessche. It. 10 g. braken met eenre vore ommeghedaen...”

(102) SAG. 301, 30, f° 34 r° — 16 november 1428.

(103) Meers: 1) beemd, land door water omspoeld — weide, weiland; 2) moerasland, drasland, broekland (Verwijs & Verdam: Middelnederlandsch Woordenboek, VI, pp. 1469-1472).

(104) Lindemans: *Landbouw*, I, pag. 34. — Cfr. supra: Goed ten Hulle te Eevergem, pag. ...

(105) SAG. 301, 31, f° 2 v° — 15 september 1430.

(106) We konden in onze licentiaatsverhandeling de gemiddelde jaarlijkse boteropbrengst berekenen per koe: dit gaf 42 kg of 0,80 kg per week.

bos¹⁰⁷ of heide; voor de 2 andere bedrijven worden 9 b. vermeld in de lating. Volgens Lindemans ligt de rest in *dries*¹⁰⁸.

— Gent, losse percelen, 20 b.¹⁰⁹. In dit contract komt een twee-jarige *dries* voor; verder wordt de hauw vermeldt van een *kleine dries*¹¹⁰. We menen dat het hier gaat om grond die *braak* ligt, maar niet wordt geploegd¹¹¹.

— Landegem¹¹² losse percelen, 3 b.¹¹³. Op dit bedrijf wordt het drieslagstelsel niet strikt gevolgd: men zaaide twee maal zomerkoren na elkaar¹¹⁴. Hier ook komt twee-jarige *dries* voor¹¹⁵.

— Meigem¹¹⁶, Goed ter Speelct, 26 b.¹¹⁷. De lating geeft 4 g. braak-koren; 5 g. stoppelkoren, 4 b. evenen uit *dries*, dus 7 b. in totaal. De pachter is verplicht 2 koeien jaarlijks te „winteren”, wat veronderstelt dat er meer vee aanwezig is.

— Temse¹¹⁸, Vroonhof, 47 b.¹¹⁹. Dit hof is een typisch voorbeeld van een drieslagbedrijf: de bezaaiing gebeurt op drie hofkouters, samen 23 b. groot¹²⁰. De rest is broek en land dat omtuind is; hiervan veronderstelde Lindemans dat het *dries* was¹²¹.

— Ertvelde¹²², Goed ten Briele, 8 b.¹²³. In de lating komt een half bemet *dries* gebroken voor. Wat deze *dries* voorstelt is niet uit te maken.

— Zomergem¹²⁴, Goed ter Heye, 29 b.¹²⁵. De lating somt de percelen met naam op zonder de oppervlakte aan te duiden. Drie stukken moeten in *dries* gelaten worden waarvan een stuk in twee-jarige *dries* ligt¹²⁶. Het-

(107) Scheldeveld: zie K. Van Acker: *Historio-geographische Studie van het Sint-Pieters-domein tusschen Leie en Schelde*, SOBEG, XII, 1942, pp. 27-45.

(108) Lindemans: *Landbouw*, I, pag. 83.

(109) SAG. 301, 31, II f° 23 v° — 29 oktober 1431.

(110) ... *It. igroete stic bachtien Pieters van der Cruussen al driesch van 2 jaren gherust ende 160 wulghen al bloet van hauwe. Ende 150 poten an driesschelkin al bloet van hauwe*

(111) Cfr. pag. (3).

(112) Landegem: arr. Gent, kant. Nevele.

(113) SAG. 301, 32, f° 8 v° — 26 september 1432.

(114) ... *den vorn. groeten buelc van siere eerste evenstoppelen.*

(115) ... *It. den nederen Cruusbuelt ende ighemet ende 1 roeden in meersbuelt alle beede van 2 jaeren haut lighhende in driessche...*

(116) Meigem: arr. Gent, kant. Nevele.

(117) SAG. 301, 32, f° 101 r° — 28 maart 1433.

(118) Temse: arr. Sint-Niklaas, kant. Temse.

(119) SAG. 301, 33, f° 38 r° — 4 november 1434.

(120) ... *eerst de Oostcautere acht b. groet lighhende ant doorp te Tempcke ende een ghemet dat leen plach te zinen besaeds van braken wel ghemest ende ghedreven gbelijc zinen ghebueren. It neghen buunre ghebeeten de Muenecouter bezaeyt van stoppelen beede dese coutere besayt met coorne, bebeynt ende betuunt ... It. ses buunre ghebeeten de Muelencouter brake, gheschiffelt met eenre vore...*

(121) Lindemans: *Landbouw*, I, pp. 82-83.

(122) Ertvelde: arr. Eeklo, kant Assenede.

(123) SAG. 301, 33, f° 103 r° — 28 maart 1435 n.s.

(124) Zomergem: arr. Gent, kant. Zomergem.

(125) SAG. 301, 33, f° 125 r° — 18 mei 1435.

(126) ... *It. den vlammoertele tenden corelpitte al bloet lighhende een jaer driesch... It. den belc die men heet Hoegh Scoet liggende een jaer in driessche de scoten van 6 jaren hout... It. noch een stic dat men heet de 4 Ghemete latende in driessche van 2 jaren den hou hout sinde 3 jaer...*

zelfde geldt voor:

— Zomergem, Hutgoed, 14 b. ¹²⁷ dat op dezelfde dag verpacht wordt. In de lating komen ook gronden voor die in *dries* moeten gelaten worden ¹²⁸. De betekenis van het woordje *dries* is hier niet duidelijk.

— Zaffelare ¹²⁹, Goed ten Torre, 32+7½+5 b. ¹³⁰. Op dit bedrijf wordt het drieslagstelsel toegepast: het winnende land heeft een gelijkaardige vruchtrotatie als in Temse ¹³¹: drie grote blokken, waarvan één „kouter” genoemd is, worden beurtelings in winterkoren en braak gelaten ¹³². Van de rest (12 b.) van het winnende land veronderstelde Lindemans dat het in *dries* lag ¹³³. In de tekst worden nog 7½ b. meers en 5 b. bos vermeld.

— Semmerzake ¹³⁴, Goed te Breemeers ¹³⁵. Volgens de lating moet een stuk grond in Breemeers een jaar of langer *dries* gelaten worden, de rest in evenstoppelen ¹³⁶. Het gaat hier wel degelijk om meers die gebroken werd en bezaaid, maar de bezaaide stukken liggen in *dries*, dus iets anders dan meers. Om die meers droog te houden moest de pachter jaarlijks éénmaal „karren”, d.w.z. aarde voeren op de akker, in dit geval op de meers ¹³⁷.

— Zomergem, (Goed ter Heye) 29½ b. ¹³⁸. Net zoals in het vorige contract worden ook hier bepaalde percelen in een- en twee-jarige *dries* gelaten, het zijn dezelfde als bij de vorige verpachting ¹³⁹.

— Machelen ¹⁴⁰, Goed ¹⁴¹. Op dit bedrijf moeten verschillende percelen in *dries* gelaten worden ¹⁴². De duur van deze *dries* verschilt van perceel

(127) SAG. 301, 33, f° 132 r° — 18 mei 1435.

(128) ... *It 7 sticken an Ver Marien straetkin driesch... It. up den Spellaer 800 r. te twee sticken driesch... It. de Voshole driesch ende de cleene Voshole driesch... It. Nederscoendonc driesch... It. den Scauwet driesch... It. C sticken driesch op Langhe Lare...*

(129) Zaffelare: arr. Gent, kant. Lochristi.

(130) SAG. 301, 34, II f° 106 v° — 28 maart 1438 n.s.

(131) Cfr. supra, pag. (10).

(132) ... *eerst den Boghe groet ziinde omtrent 7 b. besaeyt met coerne ghewonnen onghemest ghelijc zinen ghebueren. It. den Scoet tusschen den 6 ende 7 b. groet besaeyt met evenen. It. de cautere omme ghedaen met eener vore brake omtrent 5 b. ende een alf. It. 2 buelckine beede ghewonnen uten bossche beede groet omtrent 1 s. b. ende isorplus van den lande sal men laten hettinghe ende bosch...*

(133) Lindemans: *Landbouw*, I, pag. 84.

(134) Semmerzake: arr. Gent, kant. Oosterzele.

(135) SAG. 301, 35, II, f° 50 v° — 11 december 1439.

(136) ... *den acker met evenstoppelen, den Gheenstbuelc met rugghenstoppelen ende den ouden boemgaert met evenstoppelen, dander lant in Breemersch een jaer driesch oft langhere ende dlant in den mersch dmeeste stic met evenstoppelen, dander stic met taerwestoppelen ende Jan vors. moe dlant in den mersch carren eene waerf binnen zinen pachte vors. ghelijc ghebueren...*

(137) Lindemans: *Landbouw*, I, pp. 204-206.

(138) SAG. 301, 36, f° 122 r° — 29 mei 1441. — Cfr. pag. (10): hoewel in het contract het bedrijf niet wordt genoemd, betreft het hier het goed ter Heye: de eigenaar, de pachter en de oppervlakte van het goed stemmen overeen.

(139) ... *It. den vlamoertere theuden Quareelputte al bloet liggende een jaer lanc driesch... It. den buelc die men heet de Viere Ghemete latende in driessche den hau van twee jaren ziinde...* Cfr. supra, noot 127.

(140) Machelen: arr. Gent, kant. Deinze.

(141) SAG. 301, 37, II f° 18 v° — 21 oktober 1443.

(142) ... *deen Cawaelt bleec van drie jaer van driessche den hau van 6 jaren... it. de beide, den Belant ende dortsche van viere jaren dries ende... it. de sceerde*

tot perceel: één-, drie- en vier-jarige *dries* komen er in voor. Eén van de stukken grond is heide, die al vier jaren *dries* ligt. We moeten hier dan ook weer de vraag stellen: waar ligt het verschil tussen *dries* en *heide* ¹⁴³.

— Zaffelare, Goede te Wallekine ¹⁴⁴. Volgens het contract moeten hier bepaalde stukken *dries* gelaten worden, o.m. de kouter en een stuk grond achter de schuur gelegen. Daarnaast is er dan een zekere oppervlakte die moet braak gelaten worden, o.m. de *Kwade Dries* ¹⁴⁵. Hier gaat het duidelijk om een toponiem, een stuk grond die *Kwade Dries* heet, ligt braak en ontvangt de nodige beploeging. We kunnen verder niets zeggen over de betekenis van *dries* op de kouter en het stuk achter de schuur.

— Zevergem ¹⁴⁶, Goed te Gavere, 31 b. ¹⁴⁷. Meer inlichtingen over de *evenen uit dries* verschaft ons de lating van dit bedrijf. Hier worden evenen vermeld, na braak, die volgde op *evenen uit dries* ¹⁴⁸. We komen verder terug op de evenen die gewonnen zijn uit *dries*, hier kunnen we uit *dries* niets afleiden.

— Gent, Geest- en Zavelputten ¹⁴⁹. Dit bedrijf is, zoals uit het con- op het goed aantreft te laten *gheel van twee jaren*, d.w.z. hij moet er geen bewerkingen op uitvoeren ¹⁵⁰. Dezelfde betekenis van onbewerkt vinden we in:

— Zevergem, Goed ¹⁵¹. Ook hier moet de pachter alles wat niet in winterkoren ligt *bloot* laten in *dries*, d.w.z. zonder bezaaiing en zonder bewerking ¹⁵².

— Gent, Geest- en Zavelputten ¹⁵³. Dit bedrijf is, zoals uit het contract blijkt, volledig op de veeveelt gericht. Het vee wordt met rapen op stal gevoederd ¹⁵⁴, enkele stukken grond worden met winter- en zomerkoren bezaaid — zonder dat drieslagstelsel gevolgd wordt — en dan moeten twee stukken *dries* gelaten, het ene stuk in 20-jarige, het andere stuk in 30-jarige *dries* ¹⁵⁵. Een ander stuk grond draagt de naam *dries*, en blijft

driesch van drie jaren gheackert. met twe voren tote bachten de scuere... it. bunder ende alf bunder driesch van eenen jare... it. Lamins beult drie jaren van driessche... it. de Moenins den hau van 6 jaren de wulghen van driessche... it. den Broeckeaerts lant den hau van 6 jaren dries van een jare...

(143) Cfr. supra, pag. (5), noot 39.

(144) RAG. Fonds St.-Pieters, I, 147 — 14 mei 1444.

(145) ... *It. de cautre ende stic bachter scuere in driessche ende den hau... It. de 4 g. voer thuus ende de 2 g. ende de 4 g. daernaest ende tustic ende de Quade Driesch ghekeert te braken...*

(146) Zevergem: arr. Gent, kant. Nazareth.

(147) SAG. 301, 38, f° 166 r° — 12 juni 1445.

(148) ... *It. 3 b. evenen ghemest naer braecstoppllen liggende bachter scuere ghe- wonnen vor de braecstoppllen van driessche te evenen sonder mes...*

(149) SAG. 301, 39, f° 129 r° — 27 maart 1447.

(150) Zie Lindemans: *Landbouw*, I, pag. 134: geheel wil zeggen onbewerkt.

(151) SAG. 301, 40, II, f° 70 v° — 28 januari 1450 n.s.

(152) J. Boon: *De Landbouweconomie en de pacht in Vlaanderen tijdens de late Middeleeuwen: enkele peilingen*, in *Handel. Maatsch. Gesch. Oudh. te Gent*, nieuwe reeks, dl. 18, 1964, pp. 20-21.

(153) SAG. 301, 49, II, f° 15 v° — 16 oktober 1467.

(154) ... *omme de voors. coyen alzo vele loefs... ende datte metten rapen alzoment uter eerden trecken zal...*

(155) ... *It. de Gheest voor de grote poorte moet bij laten van 20 jaren driesch*

in handen van de eigenaar, maar zal gemaaid worden¹⁵⁶. We vragen ons af hoe de pachter aan deze voorwaarden kon voldoen, zijn pacht duurde negen jaar en hij moet die stukken 20 en 30 jaar in *dries* laten. Verder is daar ook nog de *Blooddriesch*, het gaat om een toponiem¹⁵⁷.

— Zwijnaarde, Goed te Zwijnaarde¹⁵⁸. Op dit goed vinden we in de lating terug de drie stukken die volgens een contract van 1428 in *dries* moesten gelaten worden¹⁵⁹. We wijzen hier nog op het onderscheid tussen *meers*, *broek* en *dries*, onderscheid dat Lindemans niet maakte¹⁶⁰.

— Zwijnaarde, Goed te Ottersham¹⁶¹. Een samentelling van de oppervlakte der respectievelijke stukken land brengt ons op min. 62 b. 1 g., daar moet nog bos bijgevoegd worden. Het winterkoren omvat ca. 6 b., zomerkoren ca. 17 b., de braak 16 b., 8 b. *dries*, en 13 b. *meers*. Terug moeten we wijzen op het verschil tussen *braak* en *dries* enerzijds, en *dries* en *meers* anderzijds. Hier liggen drie stukken in eenjarige *dries*¹⁶², deze *dries* krijgt geen beploeging, daar waar voor de stukken grond die braak liggen in het contract aangeduid wordt welke voren ze ontvangen hebben.

— Weteren¹⁶³, Goed ten Foreeste¹⁶⁴. De veronderstelling van Lindemans, als zou dit goed een *dries*-bedrijf zijn dient verworpen¹⁶⁵. In de tekst is er geen sprake van *dries*, en er is ook niets dat een dergelijke theorie wettigt.

SYSTEMATISCH OVERZICHT VAN DE BESTUDEERDE BEWIJSPLAATSEN.

Gemeente	Jaar	Toponiem	Bodemgebruik	„Dries” in tekst
Zulte		Gegninga	thriusca	
Merelbeke	1244-1274		Pratum arabile	
Gent	1369			Geen
Ledeberg	1372			Geen
Lemberge	1376			Geen
Astene	1391			Geen
Drongen	1398			1- en 2-jarige dries

dwelke was 3 waerf daer naer achtereen ghesayt met eenen messe. It. de hilt van den sticken bachten Roest moet hij laten van 30 jaren driesch ende daer naer eens ghezayt met evenen...

(156) ... ende den Blooddriesch metter vrouwen kerchove ende dat omme te doen mayenne...

(157) Cfr. supra : Kerksken, pag. (5).

(158) SAG. 301, 49, f° 23 r° — 19 december 1466.

(159) Cfr. supra, pag. (9). Zie ook Evergem, pag. (7).

(160) Lindemans : *Landbouw*, I, pag. 34.

(161) SAG. 301, 50, II, f° 71 v° - 15 januari 1470.

(162) ... *It. den groten Mulaere groot 4 b. driesch van eenen jare... it. bachten den Paerke 2 sticken lants ghebeeten den Donc groot ziinde 3 b. driesch van eenen jaere... It. 1 stic lants ghebeeten iParc groot 1 b. driesch van eenen jare...*

(163) Weteren : arr. Dendermonde, kant. Weteren.

(164) SAG. 301, 63, f° 72 r° — 1 februari 1495 n.s.

(165) Lindemans : *Landbouw*, I, pp. 35 en 83.

Eke	1405		winterkoren uit dries
Kerksken	1406	in den driesch	
Hillegem	1407		Geen
Kerksken	1408	...den driesch brake...	
Lovendegem	1410		Geen
Lochristi	1410		Geen
Nazareth	1411		Geen
Evergem	1411		Geen
Oostakker	1412-1413		evenen uit dries
Gent	1412		braak na 4-jarige dries
Petegem(D.)	1413		Geen
Merendree	1416		evenen uit dries
Bachte-Maria Lerne	1417		evenen uit dries
Petegem(D.)	1417		braak of dries
Nazareth	1422		Geen
Zwijnaarde	1424		Geen
Astene	1426		—
Vinkt	1427		evenen in dries
Zwijnaarde	1428		—
Nazareth	1430		geen
		...an dries- schelkin...	—
Landegem	1432		2-jarige dries
Meigem	1433		evenen uit dries
Temse	1434		geen
Ertvelde	1435		—
Zomergem	1435		één- en twee- jarige dries
Zomergem	1435		—
Zaffelare	1438		geen
Semmerzake	1439		—
Zomergem			één- en twee- jarige dries
Machelen	1443		één-, twee en vierjarige dries
Zaffelare	1444	Quade Driesch	—
Zevergem	1445		evenen uit dries
Gent	1447		twee-jarige dries
Zevergem	1450		—
Zwijnaarde	1466		—
Gent	1467	...Blooddriesch...	20- en 30-jarige dries
Zwijnaarde	1470		eenjarige dries
Wetteren	1495		geen

Zoals uit de bovenstaande tabel blijkt zijn er een reeks bewijsplaatsen die wegvallen. Het zijn enerzijds die contracten waarin het woord *dries* niet voorkomt, anderzijds de teksten waar het duidelijk een *dries*-toponiem betreft. Ook de tekst van de meierijregeling van Crombrugge mag niet als bewijsplaats aangezien worden. Blijven dan nog die contracten te bestuderen waarin *dries* voorkomt als een eigenschapsbepaling.

Dries ligt heel dicht bij de betekenis van *braak*, in beide gevallen is het land niet bezaaid. We verwijzen naar Astene waar over *braak* niet gesproken wordt in de lating, wel over winterkoren, evenland en *dries*¹⁶⁶; ook te Petegem (D.) was er een mogelijkheid gelaten aan de pachter zijn gronden *braak* of *dries* te laten, wat wel zoniet op een gelijkwaardigheid van de bodem dan toch op een gering verschil in waarde zou wijzen¹⁶⁷. Als de *dries* dan verschilt van de *braak*, waarin ligt dan het verschil? We menen dit verschil te moeten zien in de bewerking die *dries* en *braak* ondergaan vooraleer er graangewassen op gezaaid worden. De grond die een jaar *braak* lag werd vier maal beploegd. Ze ontving een oppervlakkige beploeging in het voorjaar, tussen half maart en begin mei, om de stoppelen van het afgemaaide zomergraan los te breken; in het najaar en in het voorjaar was de *braak* door het vee beweid. Deze bewerking noemde men „schuffelen”. Een tweede beploeging werd uitgevoerd in juli, ze was dieper dan de schuffelvoor en ploegde de vergane graanstoppel diep in. Deze voor noemde men *braakvoor*. De Roer- of Oogstvoor werd in augustus uitgevoerd. De boer ploegde kruisgewijs over de *braakvoor* en tijdens deze bewerking werd ook de mest ingeploegd. De vierde voor, *Zaadvoor* genoemd, werd dan vóór 1 oktober uitgevoerd, waarbij het land in bedden werd gelegd, om bezaaid te worden¹⁶⁸.

Het zomerkoren, waarbij ook de haver of evene moet gerekend worden werd gezaaid na de winter. Men had niet de tijd vier maal te ploegen. De boer gaf twee voren: een stortvoor, waarbij de graanstoppels van het winterkoren werden omgeploegd om tijdens de winter in winterbedden te blijven liggen, daarna werd in de vroege lente gezaaid, en onmiddellijk daarop werd het zaad met een lichte voor toegedekt, de *zaadvoor*¹⁶⁹.

Wanneer echter evenen gezaaid worden in *dries*, d.w.z. grond waarop voordien niets gezaaid was, dan moet die *dries* gescheurd worden. We konden vaststellen dat dit door één beploeging gebeurde, zo dient de uitdrukking *evenen uit dries met een voor omgedaan* begrepen te worden¹⁷⁰. Het is uiteraard moeilijk vast te stellen waarvoor die *evenen* uit *dries* werden aangewend. Haver wordt als paardevoeder gebruikt, in de M.E. diende haver doorgaans als voeder voor de mens. Nochtans is het wel goed mogelijk dat de *evenen* uit *dries*, die van een minder goede kwaliteit moest zijn dan de evenen die gewoonlijk op winterkoren volgde, afgemaaid werden gebruikt. De mogelijkheid is des te groter omdat in alle contracten naast

(166) Cfr. supra, pag. (4), Astene.

(167) Cfr. supra, pag. (8), Petegem (D.).

(168) Lindemans: *Landbouw*, I, pp. 133-135.

(169) Idem: pp. 136-137.

(170) Cfr. supra, Oostakker, pag. (7); Merendree, pag. (7); Bachte-Maria-Leerne, pag. (8); Vinkt, pag. (9); Meigem, pag. (10); Zevergem, pag. (12).

evenen uit dries ook evenen worden gezaaid na winterkoren¹⁷¹.

Om het even wat onder de betekenis van het woordje *dries* ook mag schuilgaan, dit is dan toch duidelijk geworden:

1. *dries* is geen kunstmatige weide¹⁷²;
 2. *dries* lijkt sterk op *braak*¹⁷³;
 3. het verschil tussen *dries* en *braak* ligt in het feit dat de *dries* eenmaal geploegd is wanneer er moet gezaaid worden daar waar de *braak* viermaal wordt beploegd. Op beiden mag het vee weiden¹⁷⁴.
 4. het *dries-stelsel* als systeem heeft in de streek rond Gent tijdens de M.E. niet bestaan, de teksten die door Lindemans worden aangehaald laten daarover niets vermoeden, en de voorbeelden door hem in tabel gebracht zijn telkens slechts op een enkel contract gebaseerd¹⁷⁵.
- Om de *dries* in Vlaanderen op zijn rechte plaats te stellen in het kader van de middeleeuwse landbouw, waren de teksten die we bestudeerd hebben te gering in aantal. We hopen op dit probleem nog verder te kunnen ingaan.

(171) Cfr. supra, pag. (12), noot 149. De bezaaiing van dat stuk grond verloopt als volgt: *Dries*, evenen, *braak* winterkoren, evenen.

(172) Cfr. Gent, pag. (3); Ledeberg, pag. (4); Eke, pag. (5); Hillegem, pag. (6); Lochristi, pag. (6); Evergem, pag. (7); Gent, pag. (7); Zwijnaarde, pag. (8); Semmerzake, pag. (11); Machelen, pag. (11).

(173) Cfr. Petegem (D.), pag. (8); Astene, Deurle, pag. (9).

(174) Cfr. Eke, pag. (5); Merendree, pag. (7); Bachte-Maria-Lerne, pag. (8); (tegenstelling tussen evenen uit *dries* en evenen uit stoppelbraak); Vinkt, pag. (9); Zwijnaarde, pag. (13).

(175) Lindemans: *Landbouw*, I, pp. 33, 36, 37.